

حسن معاشرت زوجین از دیدگاه فقه و حقوق ایران

آراز فرجی

دانشجوی کارشناسی حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل

چکیده

در قانون مدنی و برخی قوانین پراکنده بایدها و نبایدهای متعددی برای عمل زوجین نسبت به یکدیگر پیش بینی شده است. حسن معاشرت، یکی از تکالیفی است که رعایت آن در قوانین مدنی ایران به عهده زوجین قرار دارد و در ماده 1103 ق.م.ا.ز حسن معاشرت نام برده شده است و زوجین مکلف به رعایت آن در روابط زناشویی است. حسن معاشرت از جلوه های اخلاقی است که در کتاب و سنت و حدیث مورد توجه قرار گرفته است، این موضوع از فقه به قانون مدنی ایران نیز راه یافته است و یکی از تکالیف زوجین محسوب می شود. در اثبات ادله حسن معاشرت به قاعده احسان استناد شده است. برای مردان حسن خلق بر پایه مودت و دوستی، حق تمکین عام و خاص، تخصیص و تحفیظ و معاضدت در ایمان و تربیت دینی فرزندان از جمله این گزاره ها می باشد. همچنین برای زنان حق تمکین، سرپرستی، تامین، عشق و احسان و معاضدت در امور خانه و تربیت فرزندان از جمله این وظایف است. ما در این تحقیق بر آن بودیم به این سوالات پاسخ دهیم: مصادیق حسن معاشرت زوجین در قانون چیست؟ آیا می توان بابت انجام وظایف مربوط به حسن معاشرت و معاضدت در تشیید مبانی خانواده تقاضای اجرت نمود؟

واژگان کلیدی: حسن معاشرت، معاضدت، تکالیف غیر مالی، وفاداری

مقدمه

اسلام خانواده را از مهم ترین و اساسی ترین بنیان های اجتماعی میداند که بنای آن را بر الفت و همدلی و همدمی استوار گشته و این بنا محبوب ترین بنا ها در پیشگاه خداوند است. روابط آن ها بر مودت و رحمت پایه گذاری شده و گرمی کانون خانواده مورد توجه عمیق اسلام است.

تعالیم اسلامی شخصیت واقعی انسان را مد نظر دارد و نیک بختی و سعادت زوجین را در سایه عقد و پیمان ازدواج با در نظر داشتن معیار های انتخاب همسر تضمین میکند. در عین خواستاری لذت و خوشی برای زن و مرد، روابط آن ها بر مبنای ضابطه و معیار های مشخصی قرار می دهد.

خانواده نه تنها در ایران بلکه در کل جهان از جایگاه ویژه ای برخوردار است و برای حفظ خانواده قانون نیز مقرراتی را مشخص کرده است که حسن معاشرت زن و شوهر یکی از آن هاست. حسن معاشرت عبارت است از دو کلمه از جمله «معاشرت» بر وزن مضاعله است که از مفاهیم اجتماعی است یعنی این حسن رفتار باید دو سویه و متقابل باشد؛ هم از ناحیه مرد و هم از ناحیه زن.

اگر موضوع معاشرت با پسوند خانواده مورد نظر و گفت و گو باشد؛ همچنین در آیه 19 سوره نساء آمده به این معنی است که معاشرت ملاک رفتار برای مردان تنها نیست و مقصود از «عاشرون بالمعروف» تعیین ملاک و مبنای رفتار زن با شوهر خود است؛ پس مردان و زنان در رفتار متقابل خانوادگی و زنا شویی از این زاویه که مرد و زن باید طبق معروف رفتار کنند همسان و برابرند.

در قانون مدنی نیز زن و شوهر مکلف به حسن معاشرت با یکدیگرند و در ماده 1103 ق.م.آ آمده است «زن و شوهر مکلف به حسن معاشرت با یکدیگرند» و همچنین در ماده 1104 ق.م.ز و شوهر را به تلاش برای زندگی مشترک تشویق کرده است و میگوید «زوجین باید در تشیید مبانی خانواده و تربیت اولاد خود به یکدیگر معاضدت نمایند.» خانواده نهادی انسانی رشد و عواطف و تعهدات انسانی است، مقولاتی چون ثبات شخصیت، رشد شخصیت، بهداشت و سلامت روان در حوزه علوم اجتماعی انسان یعنی اعتلای شخصیت است.

زن و شوهر مکلف به حسن معاشرت با یکدیگر هستند و باید با همکاری در تشیید مبانی خانواده تلاش کنند. ازسوی دیگر زن مکلف به تمکین از شوهر خود است و شوهر هم باید نفقه زن را بدهد. در مقابل همه این ها هم زن و هم شوهر از یکدیگر ارث می برند. خانواده رکن اساسی جامعه است و شرط حفظ و بقای آن، وجود روابط صحیح و بر پایه اعتماد متقابل میان همسران است. هدف حقوق تنظیم روابط اجتماعی اشخاص با یکدیگر است. مقنن تحت تاثیر عوامل محیطی، اقتصادی، فرهنگی، مذهبی و تاریخی، هنجار ها و ناهنجار ها را تعیین و آن هارا نظام مند کرده و برای تخلف از این مقررات، ضمانت اجرا تعیین می کند.

در نوشتار حاضر، با بررسی تکالیف دو گانه غیر مالی زوجین یعنی حسن معاشرت و معاضدت از منظر قانون مدنی و فقه به نقش این وظایف در تحکیم مبانی خانواده و تربیت فرزندان میپردازیم، و راه های مستحکم تر شدن روابط زن و شوهر در خانواده را بررسی کرده و ضمن بیان اهمیت و ضرورت بحث، موضوعات ذیل توصیف و بررسی میشود همچنین علل و راه کارهای تحکیم روابط خانوادگی و عوامل موثر بر تحکیم خانواده و مبانی خانواده مطلوب و قواعد تحکیم خانواده نیز بررسی میشود. علاوه بر این ما در این تحقیق بر آن خواهیم بود به این سوالات پاسخ دهیم: مصادیق حسن معاشرت زوجین در قانون چیست ؟ آیا میتوان بابت انجام وظایف مربوط به حسن معاشرت و معاضدت در تشیید مبانی خانواده تقاضای اجرت نمود؟

1- حقوق و تکالیف غیر مالی

براساس ماده 1102 ق.م: «همین که نکاح به طور صحت واقع شود، زوجین بین طرفین موجود و حقوق و تکالیف زوجین در مقابل همدیگر برقرار می شود». برابر این ماده و مواد دیگر مندرج در قانون مدنی، در روابط شخصی (غیر مالی) زن و شوهر می تواند:

- 1) تکالیف مشترک زوجین
- 2) حقوق و تکلیف زوج (ریاست شوهر بر خانواده)
- 3) حقوق و تکالیف زوجه

1-1 حقوق و تکالیف مشترک در خانواده

ماده 1103 ق.م می گوید: «زن و شوهر مکلف به حسن معاشرت با یکدیگرند».

ماده 1104 ق.م مقرر می داند: «زوجین باید در تشیید مبانی خانواده و تربیت اولاد خود به یکدیگر معاضدت نمایند».

ماده 1168 ق.م مقرر می داند: «نگاهداری اطفال هم حق و هم تکلیف ابوبین است».

وقتی مواد مذکور می توان حسن معاشرت، معاضدت و همکاری در تشیید مبانی خانواده، تربیت اولاد و حضانت از آن ها را از جمله تکالیف مشترک زوجین نام برد که برخی از حقوق دانان وفاداری و بعضی سکونت مشترک را هم به آن اضافه نمود اند.

در آیات قرآن کریم به تعبیر جالبی همچون مساوات، آرامش، مودت، مهربانی، خوش رفتاری، عدالت، میثاق الهی بر میخوریم که پایه های بنیادین خانواده در اسلام را تشکیل می دهد.

در تعریف خانواده گفته شده: خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، هم خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، ماد، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل است؛ فرهنگ مشترک پدید می آورد. (قنادان، 1375:145).

برخی دیگر نیز خانواده را این گونه تعریف میکنند؛ خانواده گروهی از افراد است که از طریق خون، ازدواج یا فرزند خواندگی به هم پیوند میخورند و کارکرد اجتماعی آن ها تولید مثل است (ساروخانی، 1370:35). همچنین خانواده گروهی از افراد است که روابط آنان با یکدیگر بر اساس هم خونی شکل میگیرد و نسبت به یکدیگر خویشاوند محسوب میشوند. (ساروخانی، 1370:35).

خانواده تنها سازمان حقوقی نیست، بلکه خانواده سازمانی است متشکل از قواعد حقوقی و اخلاقی که در این اختلاط، غلبه با اخلاق و قواعد اخلاقی است و قانون به تنهایی توانایی ایجاد نظم در آن را ندارد. زن و مردی که به اختیار و اراده خویش با هم پیمان زناشویی می بندد در پی آنند که با تشکیل خانواده به آرامش دست یابند. دستیابی به این منظور تنها با تشکیل خانواده محقق نمی شود، هر یک از افراد خانواده باید در جهت نیل به آرمان های آن، وظایف و مسئولیت هایی بر دوش میگیرند. انجام مطلوب و وظایف و مسئولیت ها، کسب آرامش و همدلی، تربیت فرزندان صالح با بقای خانواده و سر انجام به تعالی رساندن آن، نوعی خاصی از رفتار زوجین نسبت به یکدیگر را طلب می کند که اصطلاحاً به آن «حسن معاشرت» میگویند. ازجمله وظایفی که زن و شوهر نسبت به یکدیگر دارند حسن معاشرت است. (طاهری، 1378:135).

حسن معاشرت، به این معناست که زن وشوهر با احترام متقابل، همدلی، گذشت؛ تامین نیاز های جنسی یکدیگر، همکاری، وفاداری، خوش بینی، رعایت عدالت، خوش رویی، مسالمت و صمیمت زندگی کنند و از مجادله و ناسزا گویی و اهانت به یکدیگر بپرهیزند (صفایی و امامی، 1402: 141). بر این اساس تمام اموری که توهین حساب می شود مانند: ناسزاگویی، ایراد ضرب، مشاجره و تحقیر یا اموری که به عشق و کانون خانواده و اقتضای محبت بین دو همسر منافات دارد مانند: ترک خانواده، بی اعتنائی به همسر و خواسته های او و اعتیاد های مضر، از مصداق های منافاتی حسن معاشرت و به تعبیری از موارد سوء معاشرت محسوب می شود (کاتوزیان، 1385: 219). البته باید خاطر نشان کرد حسن معاشرت مفهومی قرآنی دارد که در آیه 19 سوره نساء و از عبارت «و عاشروهن بالمعروف» گرفته شده است. در این آیه خداوند به مردان سفارش نموده که با زنان خود به شکل معروف معاشرت داشته باشند.

شیخ طبرسی در مجمع البیان خود در تفسیر آیه فوق این گونه میفرماید: «مقصود همزیستی مطابق با فرمان خداوند است که ادای حقوق زن باشد، مانند حق بهره وری جنسی، پرداخت نفقه و سخن زیبا، معروف آن است که آزار جنسی و گرفتاری به زن روا ندارد و در رویارویی با او گشاده رو باشد... با آنان به نیکی در آمیزد و حقوق ایشان، اعم از انصاف در قسمت، نفقه و خوبی سخن و رفتار مورد حکم شارع ادا شود. (طبرسی، 1333: 79).

در آراء دیوان عالی کشور، درگیری و بد رفتاری، ایراد ضرب و جرح و ... از مصادیق سوء معاشرت ذکر شده است. (بازگیر، 1387: 82).

2-1 حسن معاشرت زوجین از دیدگاه حقوقی

در قانون مدنی ایران حسن معاشرت از سایر حقوق و تکالیفی که زوجین در برابر یکدیگر دارند جدا نیست، مواد قانونی (1104) ق.م. همکاری در تشدید مبانی خانواده، (1105) ق.م. در ریاست خانواده و (1106 و 1107) ق.م. در پرداخت حق تصرف زوجه در دارایی های خود، با اینکه صراحتاً در معنای حسن معاشرت نیست، اما در تعیین مصادیق مفهوم حسن معاشرت موثر است. حسن معاشرت یکی از تکالیفی است که رعایت آن در قوانینی ایران به عهده زوجین است و در ماده 1103 ق.م. از حسن معاشرت نام برده شده است و زوجین مکلف به رعایت آن در روابط زناشویی شده اند. حسن معاشرت از جلوه های اخلاق است که در کتاب و سنت قرآن و حدیث مورد توجه قرار گرفته شده است. این موضوع از فقه به قانون مدنی ایران نیز راه یافته است و یکی از تکالیف زوجین محسوب می شود؛ و عده ای تخلف از حکم مندرج در این ماده را واجد ضمانت اجرا می دانند. ازدواج و زناشویی صرف نظر از قواعد الزامات قانونی؛ نیازمند رعایت اصول اخلاقی است و بدون در نظر گرفتن این اصول اخلاقی؛ زندگی مشترک امکان ندارد. در قانون مدنی و برخی قوانین دیگر باید ها نباید های متعددی برای عمل زوجین نسبت به یکدیگر پیش بینی شده است که یکی از مهم ترین آنها حسن معاشرت به عنوان یک تکلیف اخلاقی و قانونی زوجین است.

زن یا شوهر که بدون توجه به قداست و احترام خانواده و جایگاه وفاداری در این کانون اقدام به خیانت کند و با اقدام تقصیر آمیز خود موجب بروز صدماتی در طرف مقابل یا فرزندان شود، به موجب مواد 1 و 2 قانون مسئولیت مدنی، ضامن خسارات و صدمات وارد شده است؛ لذا همسر یا فرزند زیان دیده از چنین خیانتی، می تواند نسبت به مطالبه جبران خسارات مادی و معنوی خود از طرف خطا کار اقدام کند. به علاوه، چنین تخلفی در صورتی که از طرف زن واقع شود، نشوز به شمار می رود و موجب از بین رفتن استحقاق او در گرفتن نفقه میشود و علاوه بر آن، دلیل مناسبی بر مطالبه طلاق از سوی مرد است؛ هرچند مرد بر اساس قانون، الزامی به توجیه در اعمال حق طلاق ندارد.

همچنین در صورت نقض تکلیف وفاداری از سوی مرد و در صورتی که رابطه نامشروع با زنان دیگر را برای او به صورت عادت در آید، زن میتواند به موجب ماده 1133 ق.م. و با وجود شرایط مقرر در ماده 1131 ق.م (مربوط به خیار فسخ) تحت عنوان سوء معاشرت و عسر و حرج از دادگاه صالح تقاضای طلاق کند؛ افزون بر اینکه محکومیت قطعی شوهر به جرم داشتن رابطه نامشروع نیز از آنجا که با حیثیت و شئون خانوادگی طرف دیگر متعارض است در صورتی که موجب عسر حرج برای زن شود، می تواند مستند درخواست طلاق همسر قرار گیرد. مبنای این مسئولیت تجاوز از حکم قانون است نه تخلف از قرارداد نکاح؛ زیرا نکاح، تنها قراردادی خصوصی نیست، بلکه آثار چنین عقدی به حکم قانون بر طرفین تحمیل می شود به همین دلیل مسئولیت همسر خطا کار در زمره مسئولیت قهری قرار می گیرد. البته چنان چه طلاق زوجه در صورت خیانت همسر یا محکومیت قطعی او در ضمن عقد نکاح یا عقد لازم دیگر شرط شده باشد، مسئولیت همسر خطا کار قراردادی خواهد بود.

3-1 مبانی حسن معاشرت

رعایت حسن معاشرت زوجین از جمله حقوق و تکالیف متقابل زن و شوهر است. تا جایی که حسن معاشرت همه شئونات زندگی زن و شوهر را در بر می گیرد و نقش کلیدی در استحکام بنیان خانواده بازی می کند. از این رو در دین اسلام چه در قرآن کریم و چه در روایات معتبر اشارات زیادی به این موضوع شده است که در ذیل به این مطالب خواهیم پرداخت:

- 1- حسن معاشرت از دیدگاه قرآن
- 2- حسن معاشرت از دیدگاه سنت
- 3- مبانی حقوقی حسن معاشرت

1-3-1 حسن معاشرت از دیدگاه قرآن

قرآن کریم به خانواده اهمیت بسیاری داده است. بنیاد جامعه قرآنی بر خانواده و نقش آن نهاده شده است. از این رو به خانواده به عنوان مرکز توجه احکام، حقوق و آداب، اهتمام ویژه ای مبذول داشته و نقش و جایگاه آن را با گزاره ها، آموزه ها و دستور های متعدد تحکیم بخشیده است. معاشرت به معروف، به معنای رفتاری اعمالی است که خداوند بدان امر نموده است و نیز مراد از معاشرت به معروف ادا نمودن حقوق زن، چون قسم، نفقه و داشتن رفتاری و گفتاری مناسب با اوست. (طبرسی، 1333: 35).

به همین دلیل قرآن آیات زیادی را به مسائل زن اختصاص داده و از بیان کوچک ترین چیز خودداری نورزیده است. یکی از مسائلی که مورد توجه قرآن است، آداب معاشرت با همسر و زن است. آیه 19 سوره نساء: «و عاشروهن بالمعروف»، بیان گر این مطلب است که هر گونه ارتباط، برخورد رفتار شوهر باید به گونه ای باشد که عرف و شرع و رفتار جوانمردانه با آن موافق باشد. پس اعمالی چون سخت گیری در نفقه، آزار و اذیت یا بد خلقی و مانند آن ها، مخالف با معاشرت به معروفی است که قرآن بدان سفارش نموده است (رشید، بی تا: 1456).

آیاتی از قرآن کریم، استقرار اصل معروف را به عنوان وظیفه ای در روابط بین زوجین مطرح می سازد. غالب این آیات مردان را مورد خطاب قرار می دهد و آنان را مکلف به رعایت حسن معاشرت در برقراری روابط انسانی و اخلاقی با همسر نموده است. در اینجا به

بعضی از آنها اشاره می‌شود: «وَأْتَمَرُوا بَيْنَكُمْ بِالْمَعْرُوفِ» درباره «أَتَمَرُوا» سه معنی بیان شده است: معنای اول مشاوره کردن است. معنای دوم: هر یک دیگری را به نیکی فرا خواندن است و سومین معنا، پذیرش گفته و امر یکدیگر، آنگاه که گفته و دستوری نیکو باشد. آنچه از این معانی به ذهن متبادر می‌شود این است که تأکید اسلام بر برخوردی عاقلانه و از روی مودت و مهربانی بین زن و شوهر است.

آیه «هن لباس لکم وانتم لباس لهن» گفته شده در تأکید معنای آیه قبل و بدین منظور آمده است که هر یک از زن و شوهر همچون لباس پوشاننده عیوب یکدیگر و حافظ حیثیت و شرف و دین یکدیگر و در عین حال یک محل امن و پناهگاه قابل اطمینانی برای یکدیگرند. (خدادادپور، 1388: 231) و همچنین است از آیه «و لهن مثل الذی علیهن بالمعروف» که بیان می‌دارد برای زنان حقوق شایسته‌ای است مطابق وظایفی که ایشان نسبت به همسرانشان بر عهده دارند. از این رو با ذکر کلمه «معروف» اصل معروف را پایه و اساس روابط متقابل زن و مرد در استقرار حق و تکلیف قرار می‌دهد و رعایت معروف را به عنوان وظیفه اصلی بر زوجین لازم میداند. اصل معروف از یک سو، باعث دوام قوام یافتن زندگی مشترک و شیرین شدن آن، برای هر یک از زن و مرد و از سوی دیگر، موجب شکوفا شدن استعداد های زن و شوهر مسلمان می‌شود و عاملی برای پیشرفت او در زندگی می‌گردد.

2-3-1 حسن معاشرت از دیدگاه سنت

احادیث و روایات زیادی در این خصوص از ائمه معصومین نقل شده است که گواه بر اهمیت مسأله حسن معاشرت زوجین می‌باشد. رسول اکرم (ص) در خطبه معروف حجه الوداع می‌فرماید: «شما را بر زنانی حقی است؛ همان گونه که ایشان را بر شما حقی است. از حقوق شما بر زنان است که نگذارند بر فراش شما کسی پا گذارد و زنان آنچه معروف است از شما اطاعت کند. هرگاه این حقوق از ناحیه زنان انجام شود بر شماست که خوراک و پوشاک ایشان طبق متعارف تأمین کنید.» (زحیلی، 303: 1411).

در جایی دیگر رسول گرامی اسلام (ص) در خصوص رفتاری فرموده است: «کامل‌ترین مؤمنان از حیث ایمان خوش خلق‌ترین آنهاست و شایسته‌ترین شما آنانی هستند که با زن‌هایشان خوش رفتار باشند» و همچنین در مورد خوش رفتاری زنان در منزل نیز فرموده اند: «جهاد زن خوب شوهر داری کردن است.» (زحیلی، 305: 1411).

امیرالمومنین در وصیت خود به محمد حنفیه مینویسد «با بانوی خود خوش صحبت باش، چه در گفتار و چه در کردار، همراه خوبی باش تا عیش تو خالص گردد» (العاملی، 505: 1414) و پیامبر فرمود: «سفارش مرا درباره زنان خود پاس بدارید تا از سختی حسابرسی‌های یابید. هر که سفارش مرا پاس ندارد چه سخت است وضع او در پیشگاه خداوند.» و در جایی دیگر امام صادق می‌فرماید: «هر چه ایمان بنده افزون شود محبت او به زنان فزونی می‌یابد.» (پاینده، 1366: 147).

البته این نکته را باید خاطر نشان کرد که منظور از محبت در این احادیث، خوش رفتاری و گرامی داشت کرامت زن در حد والای انسانی است. در هر حال با توجه به روایاتی که نقل شد به وضوح می‌توان توصیه مستقیم به حسن معاشرت مردان در رفتار خود با زنان را مشاهده نمود و این که به صورت ضمنی نیز به تکلیف زنان هم نسبت به همسران خود اشاره شده است و این بدین معناست که مردان در رعایت معاشرت به معروف و مودت و مهربانی با همسر خویش پیش قدم باشند، همچنانکه روایات موجود موید این مطلب است.

3-3-1 مبانی حقوقی حسن معاشرت

در حقوق ایران ماده 1103 ق.م در فصل مربوط به حقوق و تکالیف زوجین نسبت به یکدیگر به مساله حسن معاشرت زوجین اشاره کرده است و این گونه بیان میدارد که: «زن و شوهر مکلف به حسن معاشرت با یکدیگرند».

در قانون مدنی ایران «حسن معاشرت» از سایر حقوق و تکالیفی که زوجین در برابر هم دارند جدا نمی باشد. لذا مواد 1104 ق.م (همکاری در تشیید در مبانی خانواده)، 1105 ق.م (ریاست خانواده)، 1106 و 1107 ق.م (پرداخت نفقه و میزان آن)، 1108 ق.م (اثر نشوز زن در نفقه)، 1114 ق.م (نحوه تعیین منزل مشترک)، 1117 ق.م (منع اشتغال زن به حرفه خاص)، 1118 ق.م (استقلال مالی زن)، موادی مستقل از ماده 1103 ق.م نیستند، بلکه در جهت تعیین مصادیق حسن معاشرت میباشند (دائر، 1380:33 صبری، 1383:1).

یکی از مصادیق واضح حسن معاشرت در قانون مدنی، همکاری زوجین در تشیید مبانی خانواده و تربیت اولاد است. ماده 1104 ق.م اشعار می دارد: «زوجین باید در تشیید مبانی خانواده و تربیت اولاد خود، به یکدیگر معاضدت نمایند». حکم این ماده درباره زن و شوهر است. شوهر نیز باید همسرش را در اهداف مذکور یاری کند (قاسم زاده و جمعی از نویسندگان، 1382:65).

2- معاضدت زوجین در تشیید مبانی خانواده

1-2 تعریف عضد

(عَضْدٌ) به معنای بازو است و بیان شده که اعضاء بناء، محکم کننده اطرافش است. این واژه وقتی به باب مفاعله می‌رود به معنای مجازی «مرافقه و معاونه» است (ابن منظور، ق 1414:293؛ جوهری، 509:1410؛ واسطی، 113:1414) با توجه به معنای لغوی، واژه معاضدت از ریشه ثالثی مزید در باب مفاعله و به معنای یاری جستن از توان هم در خدمت به یکدیگر است (دیانی، 118:1379) و در بیان حقوقدانان، معاضدت در تشیید مبانی خانواده، تلاش زوجین در همفکری و نزدیک ساختن اخلاق و عاداتشان به یکدیگر در جهت تحکیم روابط زناشویی شان می باشد (امامی، 1389:431).

2-2 معنای تشیید

تشیید به معنای بالا بردن و استحکام (فراهیدی، 1410:ق 277)، پایه های (راغب، 1412:ق 469) یا هر چیزی با دیواری که آن را احاطه کند است (ابن منظور، 1414 ق: 244؛ جوهری، 1410 ق: 495). این واژه در اصطلاح حقوقی و به طور خاص حوزه خانواده، به معنای استحکام دیوار کیان خانواده با همدلی و کوشش تمام عیار زوجین در ابعاد مختلف زندگی مشترک است تا در پی آن وحدت و ارتباطی صمیمانه میانشان حاکم و در نتیجه استحکام پیوند زناشویی حاصل شود. (کاتوزیان، 1402:161).

3-2 مصادیق اصل معاضدت

معاذت در تشدید مبانی خانواده سعی و کوشش زن و شوهر است تا با همفکری یکدیگر به اخلاق و عادات یکدیگر نزدیک شوند و رابطه زناشویی آنها محکم تر گردد و به یک خانواده طبیعی و ناگسستنی که مبتنی بر محبت است درآید. همچنین معاضدت زوجین در تربیت اولاد تکلیف پدر و مادر است که در حدود توانایی خود به تربیت اطفال خویش برحسب مقتضی اقدام کنند و نباید آنها را مهمل بگذارند. تربیت اولاد در محیط خانواده امر مهمی به شمار میرود که بدون کمک و معاضدت پدر و مادر به یکدیگر ممکن نخواهد بود و مبتنی بر توافق آن دو، در وحدت و روشی است که برای تربیت اولاد خود در نظر میگیرند. علیرغم نصّ دو ماده 1108 و 1130 قانون مدنی که صدق ترک معاضدت را به عنوان تخلف دارای ضمانت اجرا با تردید مواجه میسازد، تکلیف معاضدت زوجین، منطوق ماده 1104 هرگونه تردید در این باب را زائل نموده است. البته ماهیت این تکلیف در میان دکتترین حقوق مورد مناقشه واقع گردیده است مهم ترین مصادیق معاضدت زوجین عبارتند از:

- 1) مشارکت در انجام امور خانواده: مشارکت صرفاً در انجام امور فیزیکی خانواده و به صورت عملی نیست؛ بلکه میتواند به صورت مشارکت عقلی، یعنی مشورت بنابر اصل مشاوره در قرآن و تاکید روایات بر آن است.
- 2) سازش و مدارا در زندگی مشترک: اولین نمونه در این باب، مدارای اقتصادی است؛ وقتی زوج با توجه به تلاش در جهت اداره امور اقتصادی منزل، باز هم از برابر کردن دخل و خرج عاجز می ماند، بر زوجه است که در این مورد راه سازش را در پیش گیرد؛ چرا که اصل زندگی بر اقتضای مدارا در پیشامدهای بنا شده است؛ چنانکه در سیره حضرت زهرا (س) بر عدم درخواستی خارج از توان همسرشان تاکید شده است.
- 3) عفو و تغافل: عفو به معنای صرف نظر کردن از مجازات، صفح مرتبه بالا تری از آن، یعنی ترک هر گونه ملامت و سرزنش و در نهایت غفران به معنای پوشاندن گناه و به فراموشی سپردن آن است؛ یعنی همان عفو و تغافل که بنای خانواده با آن مستحکم می گردد.
- 4) محبت و وفاداری: اعلام وفاداری در معاضدت میان دو همسر شامل نیازمندی های خاصی است که به طور معمول، طبیعت این دو جنس اقتضا دارد، ولیکن نماد آن متفاوت است؛ در مورد مردان، نماد وفاداری زنان، به طور کلی محفوظ ماندن اهل منزل از تعرض بیگانگان است؛ بدین صورت که مطمئن باشند همسرشان پاسدار شایسته این حریم است و در مورد زنان، نماد وفاداری مردان به پاس داشتن و تقدیر از اعمال و زحماتی که ایشان به صورت مضاعف به خصوص در دوران حمل، شیر دهی و حضانت فرزند متقبل شده اند، می باشد.
- 5) توجه به خواسته های متقابل: در روایات، عینی بودن توجه طرفینی بسیار مورد تاکید است؛ مانند تغییر وضع ظاهری چیدمان منزل توسط زوجه، دادن جرعه آب به زوج و نظیف کردن و زینت کردن برای زوج. درمقابل، مرد نیز موظف است به خواسته های همسر خود اهمیت دهد و آن هارا عملی سازد. هرچند مراعات آن با دادن مهریه زنان به ایشان باشد. اصل توجه به یکدیگر در کانون خانواده و اهمیت آن در قرآن مطرح شده است که به اصل شفقت مشهور است.

4-2 شفقت: شفقت به معنای مهربانی، رحمت، رأفت و عطوفت است. در روان شناسی شفقت به معنای توجه به رنج و تلاش برای کاهش آن است. رنج ممکن است در درون خود فرد و یا در سایر اعضای جامعه وجود داشته باشد. افرادی که دارای شفقت هستند به جای قضاوت کردن های ارزشی، به رنج توجه می کنند و برای برطرف کردن آن قدم برمی دارند.

3- عوامل تاثیر گذار بر تحکیم خانواده

مقصود از تحکیم خانواده، فراگیری اصل اعتدال میان همگان، حاکمیت اخلاق و حفظ حقوق همه ی اعضاست. اگر هدف از برقراری زوجیت و تشکیل خانواده، به تعبیر قرآن، «به سکونت رسیدن اعضاست»، لازم است که همه رفتارها و تعاملات در راستای تحقق این هدف باشد و منظور از تحکیم، به کمال رساندن همین سکونت است که با کمترین ظلم، نامردی و تحقیر حتی یک عضو در خانواده، سازگار نیست. منظور از تحکیم روابط، تداوم آن تا پایان همزیستی است. درک موقعیت و جایگاه خانواده از سوی اعضا، اولین گام در تنظیم روابط است. هر یک از افراد باید به هدف اصلی خانواده که سکونت اهل آن است، توجه داشته باشد و در جهت تأمین آن تلاش کند و خواسته ها و توقعات خود را به سمت آن هدف سوق دهد. به موجب ماده 1104 قانون اساسی، «زوجین باید در تشیید مبانی خانواده و تربیت اولاد خود به یکدیگر معاضدت نمایند». این حکم قانونی، تکلیف الهی یک خانواده مسلمان است؛ یعنی اطاعت از آن عبادت حق است و اجر اخروی دارد و ترک آن مخالفت با حکم الهی است.

اما برای ایفای این نقش مهم از سوی زن و مرد، «اخلاق» مهمترین نقش را دارد. زیبایی، مال، عنوان اجتماعی، مدرک تحصیلی، مکان خانوادگی، وجود فرزند و هیچ عامل دیگری خارج از دایره ی اخلاق، مؤثر نخواهد بود. حتی قوانین حقوقی که تعیین کننده حد و مرزهای وظایف و حقوق زن و مرد است، در این امر تأثیر معکوس دارد. امروزه توجه صرف به ابعاد مادی زندگی و غفلت از ارزش های اخلاقی و مصالح خانوادگی و نادیده گرفتن نیازهای عاطفی بین اجزای خانواده، زمینه ساز بروز اختلافات و گسسته شدن بنیان برخی از خانواده هاست. این در حالی است که خانواده نقش مهمی در سعادت‌مندی افراد و جوامع دارد، لذا باید در تحکیم بنیان های آن بسیار کوشید. در این عرصه آموزه های دینی شیوه های متعالی و حیات بخشی را ارائه می دهد و بر عواملی چون وجود ایمان و تقوا، عشق و محبت، وفاداری، اعتماد متقابل، صبر و شکیبایی، مدیریت صحیح، اخلاق نیکو، شناخت حقوق و وظایف و ... برای همه اعضای خانواده، تأکید دارد. بنابراین آموزش رمز و راز رفتاری در خانواده و چگونگی برقراری ارتباط حسنه با همسر و فرزندان، و احیای سنت های حسنه مذهبی و بومی از جمله راهکارهایی است که برای نهادینه کردن اخلاقیات در خانواده ها ضرورت دارد.

4- وفاداری در حقوق ایران

معنی «وفاداری» آن است که زن یا مرد رابطه نامشروع با غیر همسرش نداشته باشد. وفاداری که در اینجا مورد نظر است داشتن روابط مشروع و قانونی است و قانون گذار ایرانی مطابق با شرع انور اسلام خروج از این رفتار را اگر خالی از شبهه باشد ناپسند و مرتکب را مستحق مجازات های سنگین می داند. به علاوه میتوان وفاداری را از لوازم حسن معاشرت و تشیید مبانی خانواده دانست عدم وفاداری زن و شوهر نسبت به یکدیگر و خیانت به دیگری، علاوه بر اینکه از نظر اخلاقی امری مذموم و ناپسند است و به بنیان خانواده لطمه وارد می آورد، چرا که بنیان خانواده با عشق و محبت و صداقت طرفینی استحکام می یابد. در مواردی مجوز درخواست طلاق تلقی شده و بر حسب مورد مجازات کیفری مختص خود را به دنبال دارد. این رفتار غیرشرعی و قانونی بدان اندازه مغبوض شارع است که رضایت و یا عدم رضایت زوجین در آن تأثیری ندارد و از زمره جرایمی است که نیازمند شاکی خصوصی نیست و لذا به محض اطلاع مورد رسیدگی و در صورت اثبات، مجرم مجازات خواهد شد (روشن، 1393: 103).

در قانون مدنی به این تکلیف تصریح نشده است؛ ولی این از بدیهیات یک زندگی خانوادگی مطلوب به شمار میرود؛ به ویژه در عرف و فرهنگ ما که متأثر از دین والای اسلام است این تکلیف وجود دارد و در این خصوص در منابع فقهی ما تأکید و سفارش زیادی شده است.

نتیجه گیری

در این مقاله ضرورت حسن معاشرت زوجین و معاضدت و همکاری آنها در تحکیم روابط خانوادگی و تربیت اولاد مورد بحث قرار گرفت. وظایف مشترک و اختصاصی زن و شوهر که اگر به نحو صحیح انجام گیرد می تواند باعث تحکیم مبانی خانواده شود و از رهگذر وحی و تعلیم انبیاء و معصومین به دست ما رسیده است، شامل حسن معاشرت، تلاش در جهت تحکیم مبانی خانواده و تربیت فرزند است و وظایف اختصاصی اموری مانند وجوب مدیریت خانواده با مرد و تمکین از ناحیه زن را شامل می شود.

اصل معاضدت به عنوان یک اصل اساسی حاکم بر کیان خانواده است که با بررسی فقهی مصادیق نشوز و استخراج دو ملاک مهم از آن و پیش بردن نظریه اصل معاضدت بر اساس ملاک استخراج شده به این مضمون که رفتار نامناسب یکی از زوجین در برابر رفتار قابل قبول و پسندیده دیگری از مصادیق نشوز میباشد، . فلذا عدم رعایت این اصل در نهاد خانواده توسط هر یک از زوجین، مصداق نشوز برشمرده شده و ضمانت اجرایی با لحاظ مراتب آن در پی خواهد داشت.

حقوق غیرمالی شامل مقرراتی است که به حسن معاشرت بین زوجین تأکید دارد که رعایت حقوق و تکالیف متقابل بین زوجین را در پی دارد این است که مرد مدیریت خانواده را به عهده میگیرد و زن نیز مطیع شوهر و حافظ منافع او هست. قوانینی که در راستای تأمین اهداف ماده 1114 ق.م هستند عبارتند از اینکه: زوجین دارای سکونت مشترک هستند و مرد باید شئون زن را در محل زندگی او در نظر بگیرد. زوجین از همدیگر ارث میبرند و زن نیز مانند مرد از استقلال مالی برخوردار است (ماده 1118 ق.م) و مرد مکلف است طبق قانون مدنی ، نفقه زن و فرزند را پرداخت کند والا مشمول مقررات حقوقی و بعضا جزایی می گردد.

وظایفی که پیشنهاد می شود قوه قضاییه انجام دهد تا به تحکیم مبانی خانواده کمک کند عبارتند از:

- 1- تعیین ضوابط کلی همچون تمام اموری که از نظر اجتماعی توهین محسوب میشود؛ مانند ناسزاگویی، ایراد ضرب، مشاجره، تحقیر؛ یا اموری که با عشق به کانون خانواده و اقتضای محبت بین دو همسر منافات دارد؛ مانند ترک خانواده و اعتیادهای مضر
- 2- رفع ابهام ها و اجمال های قانونی در مورد مصادیق معاضدت و حسن معاشرت در خانواده به عنوان یکی از وظایف غیر مالی زوجین
- 3- تعیین ضمانت اجرا برای آن

منابع

قرآن کریم

- ابن منظور، محمد بن مکرم، (1414 ق)، لسان العرب، جلد سوم، بیروت: دار الفكر الطباعة و النشر و التوزيع-دار صار.
- افشاری راد، بهنام (1402)، شرح جامع حقوق مدنی نموداری، چاپ هفتم، تهران، انتشارات کتاب آوا.
- امامی، حسن، (1389)، حقوق مدنی خانواده، جلد چهارم، تهران: کتاب فروشی اسلامیه.
- بازگیر، یدالله (1378)، آراء دیوان عالی کشور در امور حقوقی، چاپ سوم، تهران: نشر ققنوس.
- پاینده، ابوالقاسم (1388)، نهج الفصاحه، قم: انتشارات جاویدان.
- توکل، محمد مهدی (1402)، حقوق مدنی اصول جامع، جلد 2، چاپ شانزدهم، تهران، نشر: مکتوب آخر.
- جوهری، اسماعیل بن حماد، (1410 ق)، الصحاح، جلد 2، بیروت: دار العلم الملايين.
- خدادادپور، منیره (1388)، مسئولیت مدنی در روابط زوجین؛ مطالعه تطبیقی در برخی از کشور های اروپایی، چاپ اول، تهران، انتشارات مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری.
- داور، زهرا (1380)، حسن معاشرت از دیدگاه ق.م و جامعه، چاپ اول، تهران: روابط عمومی شورای فرهنگی اجتماعی زنان.
- دیانی، عبدالرسول، (1379)، حقوق خانواده، تهران: انتشارات امید دانش.
- راغب، حسین بن محمد، (1420 ق)، مقررات الفاظ قرآن، بیروت: دار القلم – الدار الشامیه.
- رشید، محمدرضا (بی تا)، تفسیر المنار، (ج 4)، بیروت: انتشارات دارالمعرفه.
- روشن، محمد (1393)، حقوق خانواده، چاپ اول، تهران: انتشارات جنگل.
- ساروخانی، باقر (1370)، مقدمه ای بر جامعه شناسی خانواده، چاپ اول، تهران: انتشارات سروش.
- صفایی، حسین و امامی، اسدالله (1402)، حقوق خانواده، جلد 1، چاپ پنجاه و نهم، تهران: انتشارات میزان.
- طاهری، حبیب الله (1384)، حقوق مدنی، جلد 3، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه دفتر انتشارات اسلامی.
- طبرسی، ابوعلی (1333 ه.ق)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، نشر صیدا.
- طوسی، محمد ابن علی (1408 ق)، المبسوط فی فقه الامامیه، جلد چهارم، تهران المکتبه المرتضویه لاحیای الآثار الجعفریه.
- فراهیدی، خلیل ابن احمد، (1410 ق)، کتاب العین، جلد 6، قم: انتشارات هجرت
- قاسم زاده، مهدی و جمعی از نویسندگان (1382)، تفسیر قانون مدنی: اسناد و اندیشه های حقوقی، (چاپ اول)، تهران: سمت.
- قنادان، منصور (1375)، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، تهران: انتشارات اوای نور.
- کاتوزیان، ناصر (1402)، قانون مدنی در نظم حقوق کنونی، چاپ شصت و پنجم، تهران: انتشارات بنیاد حقوقی میزان.

کاتوزیان، ناصر (1402)، دوره مقدماتی حقوق مدنی خانواده، تهران: انتشارات گنج دانش.

کاتوزیان، ناصر (1402)، حقوق مدنی خانواده، جلد 1، تهران: انتشارات گنج دانش.

کاتوزیان، ناصر (1385)، حقوق مدنی، نکاح و طلاق روابط زن و شوهر، جلد 1، چاپ هشتم، تهران: شرکت سهامی انتشار.

واسطی، محب الدین (1414 ق)، تاج العروس من جواهر القاموس، جلد 5، بیروت: انتشارات دار الفکر للطباعة و النشر و التوزيع.

Good behavior between couples from the perspective of Iranian jurisprudence and law

Araz faraji

Law undergraduate student, Islamic Azad University of Ardabil branch

Abstract

In the civil law and some other laws, there are several dos and don'ts for couples to act towards each other. Good behavior is one of the duties that the spouses are required to comply with in Iran's civil laws, and good behavior is mentioned in Article 1103 of the Civil Law, and the spouses are obliged to observe it in marital relations. Good association is one of the moral manifestations that is considered in the Qur'an, Sunnah and Hadith. This issue has entered Iran's civil law from jurisprudence and is considered one of the duties of couples. In proving the proofs of good behavior, the rule of Ehsan (Beneficence) is invoked. For men of good character, on the basis of amity and friendship, the right of general and special obedience, allocation and enhancement, and assistance in the faith and religious education of children are among these subjects. Also, for women, the right to obedience, Protection, provide, love and help in household affairs and raising children is one of these duties. In this research, we aimed to answer these questions: What are the examples of good behavior between couples in law? Is it possible to request a salary for performing duties related to good behavior and helping in strengthening of the foundations of the family?

Keywords: Good behavior, assistance, non-financial tasks, loyalty